

Samhällsanalys
Västra Götalandsregionen
2020-10-21
VGR Analys 2020:50

Trend- och omvärldsanalys

om ortstrukturen i Västra Götaland

Innehållsförteckning

Inledning	3
Ortstrukturer.....	4
Globala megatrenders påverkan på ortstrukturer	6
Teknologier som omformar ekonomier och samhällen	6
Demografiska förändringar inklusive urbanisering, åldrande befolkning och migration..	7
Klimatförändringar och minskad tillgång till naturresurser.....	9
Regionala trender som påverkar orters utveckling	10
Ökad konkurrens om tillgänglig mark	10
Ökad bostadsbrist.....	11
Minskad betydelse av administrativa gränser	12
Ökad centralisering av service och välfärdstjänster.....	12
Ökad medvetenhet om landsbygders betydelse med fokus på hållbarhet, lokalproducerade livsmedel och självförsörjningsgrad.....	13
Ökad konkurrens om arbetskraft och förändrat behov av kompetens	14
Ökade socioekonomiska klyftor.....	15
Samlad bedömning av trendernas påverkan.....	16
Tidigare arbete om scenarier	17
Fortsatt arbete.....	18
Källor och bruttolista trender	19

Inledning

En trend- och omvärldsanalys är ett verktyg för att öka beredskapen för olika framtider och därmed kunna vara mer proaktiv. Den bör visa på olika troliga framtider utifrån nuläget, snarare än önskvärda som används i ett visionsarbete. I en trendanalys är det viktigt att tydligt skilja på de förändringar som faktiskt sker och vad de förväntas leda till, och vilka förändringar som borde ske för att nå uppsatta mål. Det sistnämnda ligger utanför denna rapport.

Trend- och omvärldsanalysen är framtagen inom delprojektet ortstrukturer, i arbetet med regional fysisk planering i Västra Götaland. Den är ett underlag för att öka förståelsen kring hur framtiden kan utvecklas med avseende på ortstrukturen. Syftet med rapporten är att identifiera och analysera omvärldstrenders påverkan på orters utveckling och ortstrukturen i Västra Götaland. Syftet är också att bidra till ökad insikt om betydelsen av en gemensam regional planering.

Rapporten inleds med en beskrivning av megatrender, följt av regionala trender samt hur de kan tänkas påverka ortstrukturer. Trenderna ska ha en förändringsriktning över tid och vara objektiva. Megatrender är stora förändringar som genomsyrar hela samhället i långa tidsserier som alla behöver förhålla sig till. Megatrender kräver globala överenskommelser eller händelser för att påverkas. Regionala trender används som begrepp för trender som är antingen geografiskt avgränsade eller berör enstaka delar av samhället. Dessa trender drivs ofta av megatrenderna, men är lättare att påverka genom till exempel politiska beslut på lokal och regional nivå. De regionala trenderna i rapporten har diskuterats och prioriterats i ortstrukturgruppen.

Ett nästa steg efter trendanalysen är att värdera trendernas konsekvenser mot de mål som sätts eller är satta utifrån hur trenderna kan tänkas bidra till en måluppfyllelse. Då handlar det om politik och vilka eventuella åtgärder som de beslutade församlingarna önskar ta i förhållande till målen. En del insikter från en trendanalys handlar mer om att öka den mentala beredskapen än att vidta åtgärder. T.ex. den teknologiska utveckling med VR, AI, IoT handlar snarare om att fundera över vilken påverkan dessa kan ha för ortstrukturer om eller när det blir ett större genomslag av teknikerna.

Insikter från en trendanalys kan ge nya utmaningar och möjligheter. Ingen har facit om hur framtiden ser ut men ju närmare i tid vi spanar desto mer säker kan man vara kring utvecklingen. Trots det kan oförutsedda händelser ske, som t.ex. Covid-19.

Ortstrukturer

Begreppet ortstruktur används för att beskriva orter och relationer mellan dem i en viss geografi. Ofta görs detta utifrån från befolkningens fördelning och åldersstruktur, arbetsplatser, pendling, servicenivå, bostäder med mera.

En ortstruktur växer fram under lång tid och påverkas av naturförutsättningar, rumsliga relationer och avstånd till omgivningar. Man kan tala om ortens funktion i en större geografi. Ortstrukturen bildar ett nätverk, där orter med olika förutsättningar kan komplettera varandra. Ofta finns tydliga kopplingar till infrastruktur som vattenvägar och järnvägar men också till resurser som jordbruksmark, skog, metaller och bergarter. Industrier och andra verksamheter kopplat till dessa tillgångar är i vissa orter fortfarande den enda större arbetsgivaren. Orter formas också av politiska beslut och av de människor som organiserar, utvecklar och skapar aktiviteter där.

Olika ortstrukturer beskrivs ofta med begrepp som mono- och polycentrism samt en- och flerkärnighet. Mono- och polycentrism finns i olika geografiska skalor och beskriver utbyten i ett nätverk av orter. Beroende på vilken målsättning en region har tillsammans med de platsspecifika förutsättningarna kan olika ortstrukturer vara mest fördelaktig. Till exempel kan en utspridning av funktioner och service vara mindre kostnadseffektiv i geografier som saknar en större massa av människor.

Västra Götaland som helhet har en monocentrisk struktur med Göteborg som är Sveriges andra största stad och fungerar som en tillväxtmotor för ett stort omland. I delar av Västra Götaland finns inslag av både mono- och polycentrism. Göteborgsregionen har samma tydliga monocentriska ortstruktur som helheten med Göteborg som dominerar delregionen. Även Sjuhärad har en monocentrisk struktur med Borås som största stad. Fyrbodal som helhet kan sägas ha en monocentrisk struktur med Trestad som nav. På samma gång bildar Trestad en egen polycentrisk struktur mellan Trollhättan, Vänersborg och Uddevalla. Skaraborg har i huvudsak en polycentrisk struktur även om Skövde är ett tydligt centrum i delregionen, framförallt när det gäller arbetsmarknaden.

Mer att läsa finns i rapporten [Västra Götalands funktionella geografi](#)

Orters utveckling är nära sammankopplat med attraktivitet och hur en ort upplevs attraktiv kan ha stor påverkan på dess utvecklingsmöjligheter. Attraktivitet är ett subjektivt begrepp som saknar en enhetlig definition. Begreppet handlar oftast om tillgång till olika utmärkande egenskaper såsom natur, bostäder av hög kvalitet fungerande samhällsservice och kulturliv, trygghet och goda relationer mellan människor. Flera forskare pratar om att när många människor samlas på en plats så börjar de bygga mötesplatser, sammanhang och attraktivitet. Varje plats har en unik profil i vilka människor som bor där och flyttar dit, hur näringslivsstrukturen ser ut samt ortens roll i det regionala sammanhanget.

Tillväxtanalys har i en rapport (2014:14) dragit slutsatsen att det inte finns en enstaka faktor som avgör en plats attraktivitet. De skiljer på boende-, näringslivs- och besöksattraktivitet även om de delvis är varandras förutsättningar.

Orterna i Västra Götaland har olika karaktär och det är många orter som har ändrat karaktär under historiens gång. Många orter har självklart flera faktorer som format deras utveckling.

- Orter som har vuxit fram runt en dominerande industri.

- Orter med nära anknytning till infrastruktur som järnvägar, vägar, hamnar, slussar, logistikcentra och flygplatser.
- Orter som har en tydlig administrativ roll.
- Orter med utpräglad besöksnäring
- Orter som bygger på en omfattande handel.
- Orter som har ett eller flera globalt verksamma företag.
- Orter som har koppling till militär verksamhet
- Orter som i första hand är till för boende, s.k. pendlingsorter.
- Stora orter som är regionala centrum med många arbetsplatser och hög offentlig närvaro.
- Storstadsort dvs. Göteborg

Globala megatrenders påverkan på ortstrukturer

Ortstrukturer och orters utveckling påverkas på olika sätt av megatrenderna som genomsyrar hela samhället. OECD definierar megatrender som strukturella globala förändringar inom ekonomiska, sociala, teknologiska och miljömässiga förhållanden som gradvis leder till stora fundamentalt nya förutsättningar för individer, företag och samhällen. I *Regional Outlook 2019; leveraging megatrends for cities and rural areas* har OECD identifierat tre huvudsakliga megatrender som trend- och omvärldsanalysen tar sin utgångspunkt i:

- Digitalisering, automatisering och andra teknologiska förändringar
- Demografiska förändringar inklusive urbanisering, åldrande befolkning och migration
- Klimatförändringar och minskande tillgång på naturresurser.

Teknologier som omformar ekonomier och samhällen

Historiskt har nya teknologier alltid omformat samhällen, hur vi jobbar och bor. Digitalisering och automatisering är en del av en sedan länge pågående strukturomvandling från tillverkningsindustri till kunskapsintensiva tjänstesektorer. En process som i grunden förändrar förutsättningar för boende, arbete och kommunikationer. I Västra Götaland har en stor transformation redan skett men utvecklingen fortsätter. De största orterna i Västra Götaland har en förhållandevis hög andel sysselsatta inom fordonsindustrin och till den relaterade branscher. Det gäller inte Borås som har en hög andel sysselsatta inom textilbranschen, parti- och detaljhandel samt personaluthyrning.

Automatiseringen innebär att jobbets innehåll förändras med andra krav på nya kompetenser. Det innebär att vissa yrkesgrupper inte längre efterfrågas medan nya växer fram men det slår ofta ojämnt i geografien. Enskilda orter har t.ex. förlorat många arbetstillfällen inom industrin utan att ha haft motsvarande tillväxt i tjänstesektorn.

En stor del av företagen i Västra Götaland är en del i de globala värdekedjorna som har stor påverkan på både tillväxt och sysselsättning. Globaliseringen har kommit till störst nytta för storstadsregioner genom att företag har större möjligheter att dra nytta av internationella affärer och samarbeten. Transportsystemet har fått ett ökat tryck i och med regionförstoring och ökad pendling. Distansarbete har diskuterats i över tjugo år men det är först nu under corona som samhället på allvar fått testa på det i stor omfattning.

Digitalisering, automatisering, AI, 3D och nya teknologier är idag stora viktiga drivkrafter för produktivitetstillväxt. Efter finanskrisen 2008 har produktivitetstillväxten i tillverkningsindustrin varit låg och förhoppningen står i hög grad till den fortsatta teknikutvecklingen.

Utbyggnaden av bredband är en viktig förutsättning för den fortsatta digitaliseringen. I Västra Götaland har 86 procent av hushållen tillgång till snabbt bredband, som är 100 Mbit/s. För landsbygden är det 78 procent av hushållen som har möjlighet till bredband, 17

procentenheter högre än riksgenomsnittet. Möjligheterna med utbyggnaden av 5G är stora när det gäller att kunna erbjuda tjänster som kräver hög kapacitet t.ex. inom sjukvården och självkörande fordon.

Med fler som handlar på internet kommer ökade godsflöden. Fria returer bör leda till ökade transporter. På landsbygden finns inte lika många leveransalternativ och en ökad samordning mellan leverantörer skulle kunna öka servicen för invånarna. För kommuner kan kraftigt ökade avfallsmängder av papper- och plastförpackningar ställa krav på förändrad hantering.

En storskalig elektrifiering av transporterna ställer krav på en fungerande laddinfrastruktur och med självkörande bilar så är uppkopplingen och tillräcklig elkapacitet en förutsättning. En snabb utveckling av det kan medföra strukturella förändringar som behöver planeras.

Möjliga konsekvenser för Västra Götaland

Ökat behov av att möta efterfrågan på nya och förändrade kompetenser med automatiseringen och digitaliseringen.

En ökad global konkurrens kan också medföra att kommuner i allt högre grad konkurrerar med varandra om invånare, arbetskraft, kapital och utländska investeringar. Hög sårbarhet med flera orter som är beroende av ett enskilt företag.

En fortsatt utveckling av nya digitala tekniker kan ge en ökad service till landsbygder och mindre tätorter med drönare, VR teknik, 3D-skrivare med mera.

Kan bli minskad efterfrågan på persontransporter och ökad efterfrågan på bredband och service nära bostäder. Troligen ökad digital kommunikation och gränsen mellan det fysiska och det virtuella rummet kommer att bli mer och mer suddig.

Butikshandel i stadskärnor kan komma att fortsätta avmattas och det kan också tänkas ske för externa köpcentrum.

Utveckling inom transporter med mer efterfrågestyrd kollektivtrafik och samordning kan ge ökad service.

Demografiska förändringar inklusive urbanisering, åldrande befolkning och migration

Globalt pågår en långsam nettoförflyttning från glesbefolkade till tätbebyggda områden. I Sverige var förflyttningen från land till stad som störst mellan 1940 och 1970-talet (SCB). Under 1970-talet förändras urbaniseringsmönstret till att flyttströmmar gick från industriorter och regioner med krympande ekonomi till städer och regioner med expanderande kunskaps- och servicesektorer.

Numera driver den kunskapsintensiva ekonomin med specialiserad arbetskraft på urbaniseringstrenden, även om flyttningarna i högre utsträckning går åt båda hållen. Särskilt unga människor har en långsam nettoförflyttning till städerna, även om många av dem flyttar fram och tillbaka flera gånger.

Befolkningen i Västra Götaland är 1 726 000 (2019). En fjärdedel bor på landsbygder/tätorter med färre än 3 000 invånare. I Göteborgsregionen inklusive Kungsbacka bor drygt en miljon invånare, i Fyrbodalen 274 000, Skaraborg 268 000 och i Sjuhärad 226 000. Göteborg är den enda orten som kan sägas vara en storstad. Göteborg är inte bara ett delregionalt centrum utan ett centrum för ett större geografiskt område än bara Västra Götaland.

Senaste tioårsperioden har befolkningen ökat mest i Göteborgsregionen (12 procent) och ökningen har framförallt skett i kommunerna Ale, Mölndal, Bollebygd, Göteborg, Kungälv och Lilla Edet. I Sjuhärad har befolkningen ökat med sju procent, framförallt i Borås och Ulricehamn. I Fyrbodalen där befolkningen ökat med fem procent står Strömstad och Uddevalla för den största ökningen. I Skaraborg, som också ökat med fem procent, är det i Skövde som befolkningen ökat mest.

Sedan 2015 har utrikes invandring bidragit till en ökning av befolkningen i de flesta kommuner. Sett i ett längre tidsperspektiv på 20 år, har befolkningen minskat i 13 av länets kommuner, i huvudsak belägna i norra Skaraborg och i Dalsland.

Befolkningsprognosen från år 2020 (SCB/VGR) visar på att befolkningen i Västra Götaland beräknas uppgå till 1,89 miljoner invånare år 2040. Det innebär 165 000 fler invånare än idag och en genomsnittlig ökning med 7 800 invånare per år. Andelen äldre förväntas öka, framförallt andelen 80 år och äldre. Det innebär att andelen 65 år eller äldre i befolkningen kommer vara över 30 procent år 2040 i flera kommuner i Dalsland, norra Bohuslän och östra Skaraborg. Andelen barn upp till 18 år förväntas minska med en procentenhet till 21 procent 2040 men ökar sett till antal.

Möjliga konsekvenser för Västra Götaland

Konsekvenserna av urbaniseringen är bland annat ojämn fördelning av skattebasen, större skillnader i service och en ökad belastning på infrastrukturen. Med en fortsatt urbanisering ökar behovet av regional fysisk planering som också inkluderar landsbygder.

Den demografiska utvecklingen leder långsamt till förändringar i befolkningsstrukturen, bland annat på de platser där antalet personer ökar med generellt stort behov av offentlig service. Restriktioner för utrikes invandring kommer sannolikt att leda till lägre befolkningstillväxt i många kommuner och tätorter. Den s.k. försörjningskvoten, visar hur många som försörjs av varje förvärvsarbetande, kommer öka framöver. Över tjugo kommuner förväntas ha en kvot på över 100, dvs fler som ska försörjas än som förväntas arbeta redan år 2040.

En ökad koncentration av ekonomisk aktivitet till befolkningscentra riskerar att öka målkonflikter av markanvändning. Urbaniseringen driver på en ökad efterfrågan på bostäder i och omkring städer. Eftersom betalningsviljan är högre där sker också ett större bostadsbyggande. Ökade bostadspriser riskerar att öka ojämlikhet och segregation både inom och mellan orter.

Klimatförändringar och minskad tillgång till naturresurser

Klimatförändringar, minskad biologisk mångfald och ökad konkurrens om naturresurser är trender som handlar om människans överlevnad på lång sikt. Trenden handlar om hur vi använder marken, släpper ut växthusgaser och miljögifter men också överutnyttjande av naturresurser som grus, metaller, biomassa mm. Det handlar både om hur vi begränsar påverkan och hur anpassning till nya förhållanden ska gå till.

Ett förändrat klimat kan ge ökad frekvens av översvämningar, skred, stora temperaturskillnader, höjd havsvattennivå osv. Infrastrukturen, bostäder och bebyggelse är ofta anpassat och uppbyggt efter visst klimat och det kan leda till att platser får överges och infrastrukturer som inte längre fungerar. Risken för översvämningar ökar också i takt med en ökad andel hårda ytor som inte klarar att infiltrera vattnet vid skyfall.

Trenden driver på en ökad omställning till ett fossiloberoende samhälle. Transportsystemet befinner sig redan i en stor omvandling till fossiloberoende och bygger på att el kan produceras och distribueras i tillräckligt stor mängd. Behovet är stort av att bygga ut elnätet i framförallt södra delen av Sverige.

Företag i Västra Götaland har goda förutsättningar att utveckla tjänster och produkter som motverkar klimatförändringarna. Förutom tekniska åtgärder utvecklas åtgärder kopplat till beteendeförändringar. Den ökade konkurrensen om naturresurser kan också påverka lokalisering av bebyggelse och annan planering av markanvändning. Diskussionen om livsmedelsförsörjning och ökad självförsörjning kan leda till att jordbruksmark värderas högre i framtiden och i mindre grad får användas till annat.

Möjliga konsekvenser för Västra Götaland

En anpassning för ett nytt klimat kommer att påverka orters möjligheter att utvecklas. Verksamheter behöver kunna hantera värmeböljor, skyfall mm.

Ökad frekvens av extremväder t.ex. ställer krav på en mer robust planering av markanvändning, infrastruktur och bebyggelse. Ökad efterfrågan på regionalt producerad biomassa och cirkulära flöden.

Ökad sannolikhet för stagnering av ekonomisk tillväxt räknat i BNP.

Regionala trender som påverkar orters utveckling

Regionala trender är till skillnad från megatrender antingen geografiskt avgränsade eller avser en eller ett par sektorer av samhället. Regionala trender drivs ofta av någon eller flera av megatrenderna. En trend är en förändring som kan bevisas med siffror eller fakta. Ibland kan samhällsförändringar vara svåra att belägga med fakta men kan ändå vara viktiga att ha med i analysen. Arbetsgruppen har valt att gå vidare med sju regionala trender, som bedöms ha stor relevans för ortstrukturer. Dessa är ökad konkurrens om tillgänglig mark, ökad bostadsbrist, minskad betydelse av administrativa gränser, ökad koncentration av service och välfärdstjänster, ökad medvetenhet om landsbygders betydelse, ökad konkurrens om arbetskraft samt ökade socioekonomiska klyftor.

Ökad konkurrens om tillgänglig mark

Den ökade koncentrationen av både invånare och arbetsplatser till de större orterna ger en ökad konkurrens av hur marken ska användas i dessa områden. Storleken i sig ger en hög efterfrågan. Likväl råder konkurrens om mark i alla geografier, hur den ska användas till bostäder, handel, företag, infrastruktur, rekreation, jord- och skogsbruk m.m. I beslut om markanvändning tas hänsyn till många perspektiv, inte minst kopplat till hållbarhet och attraktivitet.

Målkonflikter uppstår och intressen behöver prioriteras gentemot varandra. Det kan handla om åkermarkens värde för att långsiktigt säkra livsmedelsförsörjningen jämfört med att bygga bostäder. Intresset för att investera i skog och mark ökar även om det är stora regionala skillnader i Sverige.

Transport- och logistikbranschens behov av infrastruktur kräver stora ytor, ofta centralt i större orter. Den fysiska planeringen har generellt haft ett ökat fokus på förtätning på senare år.

Möjliga konsekvenser

- Ökad efterfrågan för all typ av mark och därmed ökade priser.
- Kan ge en ökad flytt av företag och individer från städerna.
- Risk för fler konfliktsituationer mellan lokala aktörer, samt mellan stora globala företag och lokala näringslivet/ markägare. Kan ge kortsiktighet i beslut om markanvändning.

Ökad bostadsbrist

I Västra Götaland idag råder ett generellt underskott på bostäder enligt Länsstyrelsens årliga bostadsmarknadsanalys som bygger på en enkät från Boverket. Framförallt nyanlända, unga och studenter är grupper som har svårt att få tag i en bostad. Det de generellt har gemensamt är en svag ekonomi, svagt kontaktnät och kort kötid hos bostadsförmedlingar och/eller fastighetsägare. En tredjedel av kommunerna anger att det också är ett underskott för bostäder till äldre och personer med funktionsvariationer.

Knappt hälften av kommunerna anger höga produktionskostnader och brist på detaljplanerad mark i attraktiva områden som de främsta hindren för bostadsbyggande. Ungefär var femte kommun anger också andra orsaker som konflikter med statliga intressen, överklagande av detaljplaner och svag infrastruktur. Under 2019 färdigställdes fler bostäder än på väldigt många år. Tiden får utvisa om coronakrisen kommer påverka utvecklingen och på vilket sätt. En tanke är att glesa miljöer skulle kunna bli mer efterfrågade än täta i pandemins kölvatten.

Möjliga konsekvenser

- Ökad polarisering mellan socioekonomiska grupper och ökad boendesegregation. Bristen på bostäder gäller inte de grupper som har möjlighet att betala mycket för en bostad.
- Brist på bostäder kan göra att det blir svårare att hitta en bostad nära sitt arbete, vilket i sin tur kan leda till ökad pendling.
- Ökad efterfrågan på bostäder i områden med lägre kostnader, vilket i sin tur kan leda till högre bostadspriser generellt i alla orter.
- Sämre fungerande arbetsmarknad när det är svårare att flytta.
- Troligen sker en ökad trångboddhet.

Minskad betydelse av administrativa gränser

Administrativa kommun-, region- och nationsgränser minskar i betydelse när invånarna i allt högre utsträckning bor i en kommun, jobbar i en annan kommun eller i flera, har fritidshus i en tredje och har aktiviteter i en fjärde. Det ökar behovet av en regional fysisk planering.

Trenden kan understödjas av ökat behov av offentlig service om det sker en ökad samordning av resurser mellan kommuner och regioner. Kollektivtrafiken har till exempel ett regionalt uppdrag där t.ex. kommungränser inte är lika skarpa för invånarna.

Idag är länsgränserna en barriär för en stor del av den offentliga servicen. Västra Götaland har dessutom en landsgräns till Norge där en arbets- och bostadsmarknad som går samman i ett funktionellt område. När Norge stängde gränsen till Sverige under coronakrisen blev det tydligt vilka stora konsekvenser det blev för näringslivet i kommuner nära gränsen.

Möjliga konsekvenser

- Behovet av policys för funktionella områden ökar, och som inte tar hänsyn till administrativa gränser.
- Ökat behov av samordning och regional planering mellan olika myndigheter, regionen, kommuner och andra aktörer.
- Efterfrågan på service kan bli mer frikopplad från bostadsorten.
- Ökat behov för orter med hög inpendling eller sommarboende att erbjuda service och infrastruktur för en större befolkning än den egna.
- Invånare kan få ett minskat förtroende för det offentliga när administrativa gränser styr deras vardag och vilken service som finns.

Ökad centralisering av service och välfärdstjänster

Generellt har det skett en långsam centralisering av service och välfärdstjänster både från näringslivet och det offentliga. Antalet statliga jobb har minskat i samtliga arbetsmarknadsregioner förutom Göteborgs ([regionrapporten Vår bästa tid är nu?](#)). Även jobb inom Västra Götalandsregionen har minskat på tio år i Lidköping, Bengtsfors och Trollhättans lokala arbetsmarknadsregioner (LA). En förklaring kan vara etablering av privata vårdcentraler istället för VGR-ägda i samband med införandet av vårdval primärvård. I Trollhättans LA ligger andelen vårdcentralbesök på privata vårdcentraler på närmare 50 procent och även i Lidköpings LA finns en privat vårdcentral. I Bengtsfors-Dals-Eds LA har närsjukhuset Dalsland övergått från offentlig till privat drift under perioden.

Geografiska skillnader i skatteuttag och därmed möjligheterna att finansiera välfärdsåtagandet påverkar utbud av offentlig service. Det bidrar till skillnader i livsvillkor beroende på var man bor och mellan socioekonomiska grupper. Många mindre orter saknar i stort sett grundläggande service. I glesa områden är det ofta ett lägre utbud av tjänster som t.ex. leverans av paket, försändelser, matkassar osv.

Ett sätt att mäta servicegrad är andel befolkning i kollektivtrafiknära läge där sex kommuner i Västra Götaland ligger under 50 procent. Tillgängligheten till de fyra

delregionala centren är viktig utifrån att servicen koncentreras i högre grad. Idag har 85 procent av invånarna max 60 minuter restid med kollektivtrafik till sitt närmsta delregionala centrum. I takt med ökad befolkning ökar också efterfrågan på välfärdstjänster. Digitala tjänster har medfört ett ändrat beteende och invånarnas förväntningar på den offentliga servicen ligger i linje med den ofta individuella service som kommersiella företag erbjuder. SOM-insitutets undersökning visar att det finns en växande grupp i Västra Götaland som kännetecknas av att de ser mer generellt negativt på hur samhället fungerar. Samtidigt finns en stor vilja hos befolkningen att betala mer i skatt för att upprätthålla dagens offentliga service.

Möjliga konsekvenser

- Ökad koncentration kan förstärka urbaniseringstrenden och de större städerna.
- Lättare med kompetensförsörjningen för företag och offentlig sektor i en centralisering även om brist på bostäder kan vara en mottrend.
- Ökade skillnader till service beroende på var man bor och minskad tillgänglighet till offentlig service utanför större orter.
- Ökat distansarbete i coronas kölvatten kan leda till en högre efterfrågan av service nära bostaden. Kan driva fram kreativa lösningar för service i glesare geografier.
- Ökad efterfrågan på välfungerade kollektivtrafik för att kunna nå servicen.
- Kan leda till förändrad befolkningsammansättning på orter genom att behov av service ger anledning till att flytta eller inte flytta.

Ökad medvetenhet om landsbygders betydelse med fokus på hållbarhet, lokalproducerade livsmedel och självförsörjningsgrad

Senaste åren har ett politisk fokus på landsbygder ökat, bland annat med skattereformer och särskilda program med riktade medel. Förutsättningarna för mindre orter och landsbygder är goda för att ta steg in i en mer biobaserad och fossilfri ekonomi. I Västra Götaland finns en stor del av Sveriges livsmedelsproduktion. Omkring hälften av all landareal i Västra Götaland är skogsmark.

Med digitaliseringen minskar platsberoendet men fortfarande är platsbundna resurser en stor potential för näringslivet och sysselsättning. Turist- och besöksnäringen är också en allt viktigare basnäring på landsbygden. Efterfrågan på att konsumera upplevelser och miljöer har ökat under lång tid. Hur det blir efter corona är mer osäkert men den inhemska turismen tycks gynnas av pandemin.

Innovativa processer på landsbygden har också börjat synliggöras mer och mer. Ett annat exempel är diskussionen om att säkerställa Sveriges livsmedelsförsörjning som inte minst under coronakrisen har lett till ett större fokus på landsbygder. Generellt finns ett ökat intresse för hållbarhet, resurssnålhet, hushållning och återvinning i samhället.

Efter coronapandemin har också diskussionen om ett mer robust samhälle som står stadigt under kriser intensifierats. Strömstad är ett exempel på sårbarhet då en hög andel av arbetstillfällena är kopplade till norsk konsumtion. Ett fortsatt intresse för att bo och arbeta utanför städerna kan mycket väl vara troligt i ett postcorona samhälle.

Möjliga konsekvenser

- Ökad efterfrågan på lokalt producerade varor och tjänster från landsbygder i Västra Götaland. Kan ge ett ökat behov av logistik för detta.
- Minskade skillnader och ökad samexistens mellan områden. Kan leda till en ökad självförsörjningsgrad av livsmedel och energi på regional nivå.
- Ökad efterfrågan på mobilitetstjänster i glesare geografier.
- Ökade krav på hög servicenivå vid besöksmål under ett fåtal sommarveckor som ställer krav på kommunerna, fysisk planering.
- Digitaliseringen ger ökade möjligheter för utveckling i glesare geografier.

Ökad konkurrens om arbetskraft och förändrat behov av kompetens

Sedan ett antal år är arbetslösheten på låga nivåer och det har varit svårt att hitta utbildad arbetskraft med efterfrågad kompetens. Rekrytering av arbetskraft har varit en stor utmaning för många arbetsgivare i Västra Götaland och det är svårt att hitta högutbildad personal till företagen. Det beror delvis på att andelen individer i arbetsför ålder har minskat, att ungas utbildningsval inte helt matchar behovet av kompetens på arbetsmarknaden samt att behovet av vissa kompetenser har ökat över tiden. En annan orsak är den långvariga högkonjunkturen som lett till ökad efterfrågan på arbetskraft inom många branscher samtidigt. Teknikutvecklingen är nära sammankopplad med den här trenden och innebär att nya kompetenser efterfrågas.

Med coronakrisen har arbetslösheten börjat stiga och det finns tecken på att ekonomin går in i en lågkonjunktur. Det kan förändra förutsättningarna för konkurrensen om arbetskraft och kompetens. Krisen har på flera sätt tydliggjort sårbarheten i samhället för exempelvis en pandemi. Inledningsvis slog coronakrisen hårt mot städerna och områden med hög andel besöksnäring. Orter nära gränsen till Norge som idag har sin huvudsakliga inkomst i branscher som är relaterade till besöksnäring och handel har drabbats mycket hårt. Efter den första fasen drabbades tillverkningsindustrin med stora varsel. I skrivandets stund (september 2020) ökar inte arbetslösheten i samma takt som tidigare. När stöden från staten successivt tas bort kan den dock öka igen.

Möjliga konsekvenser

- Risk för ökad brist på kompetens och kompetensförsörjning för offentlig sektor och företag. Svårare att upprätthålla kvalitén i välfärden.
- Mindre orter i glesa områden riskerar att få det allt svårare att hitta efterfrågad kompetens. Ökade möjligheter till distansarbete kan vara en mottrend som gör det lättare att hitta efterfrågad kompetens. Trenden kan också leda till ökad pendling.

- Ökad segregering på arbetsmarknaden där personer i strukturell arbetslöshet får allt svårare att etablera sig på arbetsmarknaden.
- Risk för överbudskonkurrens och uppressade löner.
- Minskad produktivitetstillväxt och risk att tappa regional konkurrenskraft.

Ökade socioekonomiska klyftor

Över tid har det skett en ökad polarisering mellan olika befolkningsgrupper och ökade inomregionala klyftor bland annat för boende, inkomster, sysselsättningsgrad och förväntad livslängd. Det har skett en polarisering av den disponibla hushållsinkomsten och de socioekonomiska skillnaderna har ökat mellan låginkomsthushållen och resten av befolkningen.

Koncentrationen av kunskapsintensiva branscher till Göteborgsregionen har medfört en ojämn geografisk ekonomisk utveckling och med ökade skillnader i utbildningsnivå. De ökade kraven på arbetsmarknaden har medfört att steget in på arbetsmarknaden främst för lågutbildade och utrikes födda har blivit högre.

Långtidsarbetslösheten bland dem med låg utbildningsnivå ligger kvar på en hög nivå sedan åren efter finanskrisen medan långtidsarbetslösheten bland dem med högre utbildningsnivåer i princip återgått till nivåerna före 2008. Bland utlandsfödda med högsta utbildningsnivå motsvarande högst två-årigt gymnasium är långtidsarbetslösheten två till tre gånger högre än bland motsvarande utbildningsgrupp födda i Sverige.

Möjliga konsekvenser

- Ökade samhällskostnader när skillnader i socioekonomi ökar i form av behov av vård, försämrade skolresultat, otrygga anställningar mm.
- Ökande skillnader kan medföra ökad social oro och minskad tilltro till en demokratisk samhällsutveckling och till offentliga institutioner.
- Ökad risk för att resurser fördelas på ett sätt som missgynnar god hälsa på lika villkor till hela befolkningen.

Samlad bedömning av trendernas påverkan

I arbetet med ortstrukturer pågår ett arbete med att klassificera tätorterna utifrån olika parametrar. Syftet är att hitta fler parametrar än enbart befolkningsantal. Eftersom det arbetet pågår kan detta avsnitt ändras beroende på hur ortstrukturen kommer att beskrivas.

Nedan klassificering är baserade både på befolkningsstorlek, sysselsättning samt temapoäng som beskriver servicenivå för de mindre orterna. Tabellen är en grov bedömning över de olika trendernas nivå av påverkan på respektive gruppering. Den bör i första hand användas som ett underlag för diskussion.

Hög påverkan	Mindre orter med begränsad regional funktion (temapoäng)	Orter med en lokal arbetsmarknad	Orter med fler än 15 000 invånare	Storstad/regionalt centrum
Medel påverkan				
En viss påverkan				
Regionala trender				
Ökad konkurrens om tillgänglig mark				
Ökad bostadsbrist				
Minskad betydelse av administrativa gränser				
Ökad koncentration av service och välfärdstjänster				
Ökat medvetenhet om landsbygders betydelse				
Ökad konkurrens om arbetskraft och ett förändrat behov av kompetens				
Ökade socioekonomiska klyftor				

Tidigare arbete om scenarier

Ett scenarioarbete har genomfört tidigare för att bättre förstå vad som skulle kunna hända i framtiden med den fysiska regionala strukturen. Hastigheten i samhällsförändringarna är hög och osäkerheterna är många kopplade till klimatförändringar, teknikutveckling och affärsmodeller.

Syftet med scenarierna var att ge ett långsiktigt perspektiv på olika möjliga framtider för den fysiska regionala strukturen med fokus på bebyggelsestruktur, bioekonomi, resurshantering, arbetsliv och företag, transportsystemet och energianvändningen. Scenarierna gör varken anspråk på att vara heltäckande eller värderade som önskade/oönskade. Syftet var också att inspirera till samtal om den framtida fysiska strukturen.

Resultatet blev tre scenarier:

1. Koncentrerat och nära,
2. Utspritt och digitaliserat,
3. Resurseffektivt.

Scenarierna användes i samtal med kommunerna och i dessa kom det fram områden med bäring på fysisk planering, som det kan finnas behov av att samverka kring.

Dessa var:

- Geografiska tillgänglighet - Infrastruktur och kollektivtrafik
- Översiktsplanering
- Grön och blå, grå infrastruktur
- Klimat

Frågan om målkonflikter mellan utveckling och bevarande kopplat till markanvändning är närvarande i samtliga scenarier liksom förhållandet mellan stor- och småskalighet. Ett fortsatt arbete utifrån scenarierna skulle kunna vara fördjupningar kring olika områden som digitalisering, teknikutveckling, arbetsmarknader, flyttningsmönster, förändringar i värderingar m.m.

Fortsatt arbete

Arbetet med regional fysisk planering är ständigt pågående. Här följer förslag på frågor som kan användas om en aktör vill göra en djupare analys i en specifik ort eller orter. Den typen av analyser kan vara ett värdefullt bidrag till den regionala nivån. Nedan följer ett antal frågor som vägledning till en sådan analys.

- *Vilka mål har kommunerna med orterna?*
- *Vilka investeringar har gjorts i tätorten senaste tioårsperioden?*
- *Hur ser den fysiska planeringen ut inom kommunen och mellan kommuner?*
- *Hur ser orternas sammanhang ut? Finns det barriärer till omgivningen? I geografien, kulturellt m.m.?*
- *Hur ser markanvändningen ut, vad bevaras och vad utvecklas?*
- *Finns det områden med risker inom orten: naturrisker, industrier och farligt gods, terminaler?*
- *Finns en tydlig identitet i orten? Vilka är aktörerna verkar där?*
- *Hur ser kultur och turism ut i orten?*
- *Hur ser ekonomin och arbetsmarknaden ut? Vilken typ av näringsgeografi är orten en del i?*
- *Hur är balansen mellan offentlig och privat sektor?*
- *Vilken service finns på orten? Vilket avstånd är det mellan bostäder och detaljhandel?*
- *Hur stor del kommer ersättas av internethandel? Får det en strukturpåverkan?*
- *Hur ser behovet av fysiska handelsytor ut i framtiden?*
- *Hur ser infrastrukturen ut och vilken kvalitet har den? Avstånd i form av tid eller km till flygplatser, hamnar, järnvägar, vägar, bredband osv.*
- *Vilket utbud har kollektivtrafiken?*
- *Vilka flöden ser vi med transporter? Hur ser godstransporterna ut? Farligt gods?*
- *Hur ser bostadsplaneringen ut i kommunerna? Byggs det något i orten? River man bostäder? Hur byggs det? Blandstad eller separerade bostadsområden?*
- *Ökar eller minskar kommunens invånarantal?*
- *Finns det tydliga demografiska skillnader mellan olika områden?*
- *Hur ser socioekonomiska skillnader ut? Skillnader i hälsa? Segregation?*

Källor och bruttolista trender

<https://alfresco.vgregion.se/alfresco/service/vgr/storage/node/content/workspace/SpacesStore/80e68009-99b6-45be-9769-5e5b9c43b635/Nuläge%20version%202018-05-17.pdf?a=false&guest=true>

<https://tillvaxtverket.se/download/18.3e7f7bdf159ecbe0f30168e3/1485865561417/Sårbara%20kommuner%202016.pdf>

https://www.lund.se/globalassets/lund.se/traf_infra/oversiktsplan/oplasmer/pm1_spaning-efter-framtida-sammanhang.pdf

<https://tillvaxtverket.se/download/18.78563d971729d8c3af1ae70d/1593685275139/Turism%20och%20besöksnäring%20efter%20coronapandemin.pdf>

<https://webbutik.skr.se/bilder/artiklar/pdf/7585-882-1.pdf?issuusl=ignore>

<https://www.oecd.org/regional/ministerial/RDPC-Ministerial-Declaration-EN.pdf>

<https://www.oecd.org/regional/ministerial/documents/>

Lista över de trender som kom upp i samband med framtagandet av rapporten.

Göteborg som storstad där det expanderar, byggs och växer

Ökat export och importberoende för industrin

Minskad betydelse av administrativa gränser för invånarna

Ökad konkurrens om tillgänglig mark, t.ex. jordbruksmark, strandskydd

Ökade krav på välfärdstjänster, där man befinner sig, (fritidsboende t.ex.)

Ökad konkurrens om arbetskraft och kompetens och ökad segregering på arbetsmarknaden.

Allt högre efterfrågan på boende i attraktiva lägen

Bostadsbrist som verkar avta något enligt senaste Bostadsmarknadsanalysen

Ökat fokus på landsbygden?

Ökad polarisering och sociala klyftor

Minskad tillit i samhället

Ökad beredskap för kriser, pandemier.

Ökat regionalt fokus inom samhällsplanering och koppling till regional utvecklingsinriktning.

Ökad efterfrågan på lokalt producerad mat

Ökat fokus på hållbarhet

Ökat fokus på upplevelser, turist- och besöksnäring (innan corona)

Ökat fokus på hälsa, livsstilsfrågor

Befolkningsutvecklingen

Långsam takt av investeringar och underhåll i infrastruktur

Ökat fokus på humankapital och kreativitet

Dokumentnamn: Trend och omvärldsanalys om ortstrukturen i Västra Götaland

Kontaktperson: Maria Larsson, Data och analys, enhet samhällsanalys

E-post: maria.a.larsson@vgregion.se